

دهخدا و فرهنگ مردم

محمود ظریفیان

موضوع مورد نظر خود می‌پردازد (صص ۳۷-۳۶)، ۴. ذم شبیه به مدح (ص ۴۰)، ۵. تحقیر (ص ۴۳).

در مورد عنوان شماره ۳ گفتنی است که برخلاف سایر عناوین، هم عدد و هم عنوان با حروف متن چاپ شده است، ضمن این که آن چه در شماره ۳ آمده آن چنان طولانی و متفاوت با عناوین کوتاه دیگر است که به آن نمی‌توان نام عنوان فرعی داد. از سوی دیگر این فصل عنوان فرعی ششمی نیز دارد که از آن غفلت شده است. مطلب عنوان پنجم در اواسط صفحه ۴۷ به پایان می‌رسد و مؤلف پاراگراف جدیدی را به این شکل آغاز می‌کند: «یکی دیگر از شیوه و شگردهای طنز دهخدا، حمله و هجوم وی به تابلوهای جامعه قرون وسطایی ایران است...» که به نظر نگارنده در این جا باید عنوان ششمی انتخاب می‌شد و مطلب ادامه پیدا می‌کرد.

در فصل بعد، خواننده با نقد و نظر صاحب‌نظران، نویسندگان و طنزپردازان ایرانی درباره مقالات چرند پزند آشنا می‌شود. نام این بزرگان که بالغ بر هفده نفر هستند به ترتیب القاب نام خانوادگی مرتب شده است؛ به گونه‌ای که با نوشته یحیی آرین‌پور آغاز می‌شود و با مطالب دکتر غلامحسین یوسفی پایان می‌یابد.

بر پیشانی فصل بعدی کتاب عنوان «زبان کوچه در چرند پزند» نقش بسته است؛ فصلی که از دیدگاه فرهنگ عامه بسیار ارزشمند است. در این بخش، مؤلف با حوصله و دقت بسیار متن سی و چند مقاله «چرند پزند» را خوانده و هر چه اصطلاح، استعاره، کنایه و ضرب‌المثل بوده، استخراج کرده است. در مقابل هر یک از آن‌ها نیز، هم شماره روزنامه صور اسرافیل آورده شده و هم شماره صفحه‌ای که مقاله در آن به چاپ رسیده است. مجموع آن چه مؤلف استخراج کرده به ۲۹۵ مورد بالغ می‌شود که آن‌ها نیز برحسب حروف الفبا تنظیم شده است. به نقل چند نمونه از این موارد اکتفا می‌شود:

احمقی گفت و ابلهی باور کرد: ۸/۳۲؛ امان از دوغ لیلی، ماستش کم بود آبش خیلی ۶/۲۴؛ یاد به آستین کسی کردن ۶/۱۹؛ خر کسی به گل خوابیدن ۶/۱۹؛ سر گاو را از خمیره بیرون آوردن ۸/۶؛ فارسی آرد کردن ۶/۲۴؛ نه بیل می‌زدم نه پایه، انگور می‌خوردم در سایه ۷/۵ یک سر، دو گوش ۸/۲۴.

اختصاص فصل جداگانه‌ای با عنوان «تصویر زن ایرانی در چرند پزند» نیز از آن روست که زنان در آن دوره وضعیت اسفباری داشتند. به نوشته مؤلف «طنز دهخدا در این جا به اوج زیبایی خود می‌رسد. طنزی تراژیک که هم می‌خنداند، هم می‌گریاند... در این جا طنز مسئول دهخدا بیانگر نامنی زن ایرانی است» (ص ۹۱). «در این تصویرهای چند گانه که در آئینه‌های چرند پزند بازتاب یافته، زن ایرانی موجودی است منفعل، مظلوم، خرافی، دچار فقر فرهنگی، سرشکسته و پاشکسته که در آستانه جهانی که عزم ورود بدان را دارد، حیران ایستاده است» (ص ۹۲).

این کتاب به هفت عکس از ادوار مختلف زندگی دهخدا زینت یافته است.

بازخوانی چرند پزند. ولی‌الله درودیان. تهران: سوره مهر، ۱۳۸۸. ۱۳۶ ص. مصور. ۲۱۰۰۰ ریال.

دهخدا آوازه خود را مدیون لغت‌نامه‌ای است که بی‌گمان حجیم‌ترین لغت‌نامه فارسی است. همین امر سبب شده تا آثار وی در زمینه‌های دیگر - از جمله فرهنگ عامه - کمتر به نظر آید. وی سال‌هایی از عمر خود را صرف گردآوری و تدوین ضرب‌المثل‌ها کرد که در مجموعه‌ای با عنوان امثال و حکم منتشر شد؛ اثری که هنوز هم مرجع ارزشمندی برای پژوهشگران است. اما فعالیت دهخدا در عرصه فرهنگ مردم به این کتاب محدود نمی‌شود، بلکه وی نخستین فردی است که دست به قلم بُرد و در روزنامه صور اسرافیل به زبان مردم کوچه و بازار، مقالاتی با عنوان «چرند پزند» نوشت.

انتخاب چنین زبانی در آن روزگار، انقلابی در نثر پارسی بود. وی با مقالات خود به دیگران نشان داد که از نثر کهنه و مغلق و متحجر دوره قاجار باید دست کشید و زبان نثر را به زبان گفتاری مردم نزدیک کرد. او در مقالات «چرند پزند» از اصطلاحات، کنایات، استعارات و ضرب‌المثل‌های مردم به خوبی استفاده کرد و سرمشقی برای دیگران شد تا نثر پارسی تحولی چشمگیر پیدا کند. این چنین بود که کسی چون جمال‌زاده، با تاسی به دهخدا، داستان‌های مجموعه‌ای یکی بود یکی نبود خود را نوشت و شماری دیگر نیز این راه را ادامه دادند.

بنا به دلایلی که اشاره شد، آقای ولی‌الله درودیان، پژوهشگر و دهخداشناس موضوع پنجمین کتاب خود درباره دهخدا را به بازخوانی مقالات «چرند پزند» اختصاص داده است؛ کتابی که خواندن آن برای همه پژوهشگران حوزه فرهنگ عامه بایسته است.

این کتاب غیر از پیشگفتار و ضمایم (کتاب‌نامه و نمایه) دارای شش فصل به شرح زیر است: زندگی‌نامه دهخدا، شیوه و شگردهای دهخدا در نوشتن چرند پزند، نقد و نظر صاحب‌نظران درباره چرند پزند، زبان کوچه در چرند پزند، تصویر زن ایرانی در چرند پزند و سرانجام شعر دهخدا.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود غیر از فصل زندگی‌نامه دهخدا در ابتدا و شعر دهخدا در انتها، بقیه فصول کاملاً با نام و موضوع کتاب همخوانی دارد. انگاره نگارنده آن است که مؤلف با افزودن این دو بخش در نظر داشته که هر کس این کتاب را به دست می‌گیرد بتواند شناخت نسبتاً کاملی از دهخدا پیدا کند و نیازی برای مراجعه به مآخذ دیگر نداشته باشد.

از جمله ایرادهایی که در فصل «شیوه و شگردهای دهخدا در نوشتن چرند پزند» به چشم می‌خورد بخش‌بندی فرعی آن است؛ این بخش‌بندی که با حروف سیاه و متفاوت از متن، و با عدد مشخص شده از این قرار است: ۱. بزرگ‌نمایی یا اغراق (ص ۳۳)، ۲. تشبیه به حیوانات (ص ۳۵)، ۳. دهخدا مطلب را از جاهای دور، از جایی که به ظاهر هیچ ربطی به اصل مسئله ندارد آغاز می‌کند و ناگهان به